

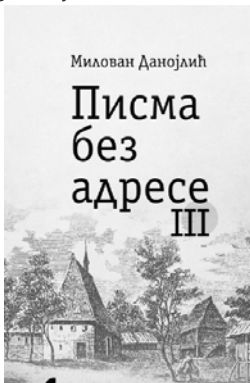
Неоколонијално предграђе трећег света

Пише:
Јелена
Панић
Мараш

Милован Данојлић, *Писма без адресе III*, Службени гласник, 2019, Београд, стр. 222.

Описујући Кнез Михаилову улицу онако како она изгледа данас, а чувајући у сећању и њен пређашњи изглед, којим мора бити да је био опчињен баш као што је и као млад био опчињен Београдом, Милован Данојлић у трећем делу *Писма без адресе*, главну улицу пореди са „неоколонијалним предграђем Трећег света”. Оваква асоцијација посредована је променом изгледом Кнез Михаиловог, а као симбол те промене Данојлић уочава

Милован Данојлић
Писма
без
адресе
III

предоминацију латиничног писма. У предоминацији латиничног писма која Кнез Михаиловој стоји као „кокошки гаће” крије се прича о постепеном губљењу идентитета нас са „Брдовитог Балкана”, а заправо о транзиционим облицима и стањима којима смо изложени већ неко време. Транзиционе облике и стања Данојлић јако добро уочава и хвата с обзиром на то да он у себи спаја француско и ивановачко искуство, које предочава кроз кратке, махом поетске записе, каткада лирске, каткада не.

У својим „писмима без адресе”, а заправо са веома јасном адресом с обзиром на то да их објављује на свом матерњем језику, које као да пише сам за себе, Данојлић се уједно исповеда о ономе што му је на души и реактивно коментарише ствари и појаве око себе (било у Ивановцима или у Француској). Будући да је аутор врстан приповедач, онда и писање кратких цртица одликује стилска умешност, али и композициона складност да на тек неколико страница уведе појаву о којој пише, размотри је и донесе неки (погађајући) увид.

Појаве о којима Данојлић пише крећу се од оних политичких, преко књижевних до животних. Тако ће се у *Писма без адресе III* разматрати феномени попут псована и пљувања, тероризма, популизма, левице и деснице, прогреса итд. Данојлић посебно маркира Иву Андрића, који је и даље интриганта фигура наше културе из више аспеката.

Њему се враћа, о њему полемиче и даје жива сећања на сусрете са нашим нобеливцем. Ту су и они готово аутопоетички искази, попут оног да сва тежина постојања за песника је у језику, или универзални о мржњи и разуму, као и преиспитивање значења појединих речи (мултикултуралност и фашизам, рецимо).

Сопствену двоструку позицију сам Данојлић експлицира као „добривољно изгнанство” и напомиње да га је та двоструко учинила „гневног родољубом”. Посебно су занимљиве оне цртице у којима се Данојлић реферише на свој политички активизам и ангажман, који сада са пристојне временске дистанце и са одређеним искуством, сагледава преко позиције писца у дневнополитичким дешавањима, тј. споревима и препуцавањима.

Додатно, тачка око које је углобљено више „писама” јесте бомбардовање Србије и лоша слика о нама у западним, посебно улечатљиво у француским медијима. Аутор се више пута и различитим поводима враћа на та њему, вероватно, „болна” места управо због двострукости саме његове позиције и могућности да више од нас спозна, увери се и искуси на сопственој кожи ту представу о Србима као о ономе који је други, који је стран и који, иако је у Европи, више припада балканском менталитету. У том контексту јесу и „писма” о мигрантској кризи, те

роризму, муслиманима, Ирачанима, итд. При томе, Данојлић не пренебрегава утицај медија и њихову улогу у формирању слика и представа о другом и другачијем, али и креирању одређене виртуелне стварности. Отуда се он укажује не само као добар познавалац савремених светских прилика него и процифрив тумач који види даље од многих и управо стога тако убедљиво раскринкава механизме моћи и власти.

Уједно, он је оштар критичар капитализма и свих његових пропратних појава. Актуелност Данојлићевих написа у најбољој могућој мери осликава се у тумачењу „уопштене хуманистичке реторике чији су идеали људска права, родна равноправност, заштита природне средине, брига о животињама, залагање за сексуалне мањине” као продуката капиталистичког система који на тај начин у систем уноси „извесну опуштеност и анахроидну неуредност”. Али Данојлић исто тако не заборава да напомене у којој се мери капиталистички систем бори против расизма, антисемитизма и ксенофобије, као и национализма, који је за капитализам „велика сметња слободном протоку не само људи и идеја, него робе и капитала”. Проницљивости овог увида нема се шта додати, сем да он може бити добар оријентир свакоме од нас у тумачењу различитих појава којима нас свакодневица излаже.

На једном месту Данојлић сопствени животни век одређује као „заробљеништво добре воље и заклетништво људске наде”. И можда ово самоодређење у најбољој могућој

мери дефинише основни тон писама, те упркос тамном приказивању наше друштвене (западноевропске) стварности и упркос дубоком животном разочарању којима одишу Данојлићева писма, основни тон ипак није мрачан. Нека ведрина искуства, ведрина која не омамљује, већ је ту као део животног уверења доследно је присутна. Разлог зашто је она ту налази се у чињеници да је аутор првенствено књижевник, и то са богатим опусом. Тако да онда када се бави нефикционалним темама аутор не успева да побегне од себе као писца, па се удео тог списатељског и иманентнопоетичког преноси и на писање о свакодневним или дневнополитичким дешавањима. Заправо, ту Данојлић демонстрира врлин, и то у оном смислу у ком је сам одређује, дакле, као „заклетницију највиших људских могућности и тежњи”. Могуће је да добар део ове Данојлићеве врлине вуче своје корене из његовог родног села, које је и овде дато са специфичним сентиментима и симпатијама према житељима, начинима општења међу њима и уопште духу села Ивановци.

Исто тако, у појединим „писмима” ауторлажљиво посећује неким „општим местима” у нашем дневнополитичком дискурсу: преиспитује улогу Драге Михаиловића, исказује јасан став у односу на Меморандум САНУ, као и према књици *Философија јаланке* Радомира Константиновића, али и прича о браку Милеве Марић и Алберта Ајнштајна, Ребеки Вест и њеном доживљају Балкана...

На самом крају споменимо, а уочи доделе Нобелове награде Петеру Хандкеу, да га Данојлић спомиње у *Писма без адресе III*. Тако он тврди да се Хандке држи „небеског мерног система”, а да „нашу слику у свету” одређују добро плаћени империјални геометри”. У којој мери су ове речи погађајуће јако се добро уочава од тренутка када је објављена вест о овогудитишем добитнику. Овакви *погађајући моменти*, између осталог, чине посебну драж читања Данојлићевих писама без обзира на то да ли се читаоци са њима слажу или не.

Тренутак есеја или, ултимативно читање

Пише:
Александра
Секулић

Тања Крагујевић, *Путник ка омеги*. Три есејика, четири есеја, Чигоја штампа, Београд, 2018.

Књигу Тање Крагујевић, *Путник ка омеги*, чине три опсежна есеја посвећена песницима Еви Зоненберг, Тонију Хогланду и Вислави Шимборској. Сваком есеју претходи песма аутора о ком се пише, што читаоцу

омогућава да из непосредности аутентичног лирског гласа пређе у простор херменевитике, да искуство песничког континуирано обнавља у есејистичком.

„Поетика капи, поезија наде” наслов је првог текста у књизи и у њему се ауторка, врло помно и обухватно, бави поезијом полске песникиње Еве Зоненберг. На самом почетку есеја, Тања Крагујевић даје књижевноисторијску скицу присуства савремене полске поезије у српској култури, пратећи непроцењиве преводилачке подухвате Петра Вујичића и Бисерке Рајчић. Након што стваралаштво Еве Зоненберг позиционира уз саме врхунце полске књижевности 20. века, оличене у делу Збигњева Херберга, Тадеуша Ружевича, Еве Липске и Адама Загајевског, Тања Крагујевић рефлектује језичку разбокореност полске песникиње, уводи нас у наредни низ „шумора и нијанси речи”, у „блесак језичких димензија”. Начин на који ауторка перципира језик поезије, пишући о различитим песницима, представља доминантно, апсолутно стабилну вредност њеног есејистичког дискурса, теоријски освештеност и песнички резонантног. Отуда књигу есеја *Путник ка омеги* карактеришу деликатни увиди у језичко искушавање другости, у „поетичке капи” оностраних. Разлиставајући песничке светове Еве Зоненберг, ауторка на нас преноси јединствену откривачку „грозницу” читања, зато ће и у сопствени есеј о полској песникињи инкрустрирати духовни „свитак”, првобитни запис бића који се препознаје читањем Евине поезије. „Савати”, пише Тања Крагујевић, „а умети сетити се живота, имати ту реч која пламти и зачарава, знати за њену радарску моћ осветљавања, али њен нанотехнолошки запис, њен смишљени „деликт” – маневар у „паку навика” (стр. 31).

У есеју „Црна мрља на срцу, или разумети свет” Тања Крагујевић пише о поезији америчког песника Тобија Хогланда. Текст се састоји из два сегмента у којима ауторка анализира Хогландову поезију имајући у виду не само избор објављен на српском језику *Немој рећи никоме* (Народна библиотека „Стефан Провенчани”, 2015), већ и песничке књиге које још увек није преведене код нас. Зато овај есеј представља обухватан и деликатан прилог тумачењу Хогландове поезије, једнако подстицајан за читаоца који се први пут упућује ка Хогландовом поетичком хоризонту, и за оног који ће на изазове његове поезије изнова одговарати обогатив интерпретативним перспективама Тање Крагујевић. Бавећи се песничким збиркама *Мајареће јеванђеље* (1989), *Ша за мене значи нарицан* (2003), *Молба за ојшуси из сна* (2015), Тања Крагујевић осветљава многе аспекте Хогландовог стваралаштва и при томе истиче „узбудљиве микроповести”, далекосежна дејства песничке ироније, потресне „биографије расула” и метафизички одраз „затајеног субјекта”. Есеј о Тонију Хогланду назначава, упркос обиму који диктира форма, и статус његовог песничког дела у критичкој рецензији, уз компаративна сагледавања поезије и поетичких експликација самог аутора садржаних у антологији *Twenty Poems that could save America and Other Essays* (2014) или у тродневном

семинару за наставнике одржаном 2013. године – *The Five Powers of Poetry*. „Уместо метафоре, краљице поетског језика, тог муњевигог приближавања различитости у сличном”, констатује Тања Крагујевић, „Хогландова песма вешто оживљава сећање и реминисценцију, догађај и овлашни коментар самих судеоника, оперише привидном речитошћу слика и њиховог следа, а неретко упућује на њихов дубински, прикривен контраст” (стр. 42). Тања Крагујевић унутар свог есеја као да ствара нове есејистичке јединице непатвореног надахнућа књижевним текстом, о чему сведоче исцрпна читања одређених песама („Апетит”, „Лето”, „Камион мешалица”). И не само када пише о Хогланду, и приликом тумачења одабраних стихова двеју песникиња, ауторка испољава изванредну херменевитичку сензитивност.

Последњи есеј у књизи „Путник ка омеги”. Поетско наслеђе Виславе Шимборске затвара циклус тумачења у непромењеном интензитету читалачке фасцинације, али и истраживачке обазривости. Од портрета Виславе Шимборске као самоопређене маргине, дистанце спрам света и протокола социјализације до интимне панораме малог, сићушног и песничке интрине „треникута”, Тања Крагујевић обележава крцијална, симболички репрезентативна места на поетској мапи полске песникиње. Кроз ране збирке попут *Дозивање Јетија* (1957) или серију текстова под насловом *Необавезна лектира* (1992), ауторка раскрива чудесне димензије једног од најособенијих песничких гласова епохе. „Нигде, као у поезији Шимборске”, бележи Тања Крагујевић, „не производи се таква динамика успостављања изразито поетског смисла – равнотежа заноса и отрежњења, усхита и одмерености, лудности и скепсе [...]” (стр. 130). Поглед Виславе Шимборске, истиче Тања Крагујевић, не може обухватити „цели глоб” у непрекидној промени и догађају различитости, при чему ће неретко носити и „тешки плашт историјске меморије”. Тумачење поезије Виславе Шимборске се

ТАЊА КРАГУЈЕВИЋ
ПУТНИК
КА ОМЕГИ

отуда раслојава и осамостаљује у посебна поглавља („У руху падајуће звезде, вонх хитапа и „остале ситнице”, „Два погледа у једном”, „Планета језика и енергија смисла”), а у сваком од њих Тања Крагујевић непрестано продубљује сазнајне капацитете властитог есеја.

Књига Тање Крагујевић *Путник ка омеги* имплицирно одговара и на *зашто*

иштем и *зашто читам* у смислу оне запитаности коју би на уму имао Данило Киш, у чињеници да се одједна ових питања изнутра, наглашава суводност писања и читања. Тања Крагујевић својим есејима гради једну борхесовску нишу у катаклизми хуманитета – ту нас поезија искупује, а свака лектира неодложно обавезује.

Улога политике у Ћосићевом књижевном делу

Зоран Аврамовић, *Добрица Ћосић између политике и књижевности*, Завод за уџбенике, Београд, 2019

Књига Зорана Аврамовића о једној од најкрутнијих личности двадестог века у српској историји и литератури, у којој се политика у наслову ставља испред књижевности, драгоцен је студија у којој се компаративним увидима у обиље материјала исписаног руком овог, надаре, плодног писца, где се улога политике сагледава и оцењује у његовом животу и делу.

Као искусан проучавалац релације политика – књижевност, Аврамовић теоријски образлаже ове две потпуно различите сфере пишевог деловања и интенције које се њима остварују. У том смислу он констатује да је Добрица Ћосић свој јавни рад започео као политички активиста да би се, потом, огласио и као писац. Прецизном компаративном анализом Ћосићевих некејевних текстова, књига, дневника, говора, интервјуа, есеја, и с друге стране, романа, Аврамовић указује на језичке, стилске, значајске, доживљајне и сижејне разлике.

Истражујући везе између књижевних и некејевних Ћосићевих текстова, аутор посебно анализира

однос значења у њима, запажајући да су у књижевним текстовима обликована имагинацијски и интуитивно, а у овим другима искуствено или се пак базирају на чињеницама или на литерализацији историје.

Сувопарност и бирократски језик у првом периоду комунистичке, југословенске борбе за социјализам а потом, у каснијем периоду, слободнијег и индивидуализованијег речника, Аврамовићу се указује као промена становиштва, односно да писац више не робује партијским оквирима.

Ћосића су многи волели због литературе коју је стварао а одбацивали због политичких ставова које је заступао, па су тако и његово литерарно дело ишчитавали у политичком кључу, са предрасудама. Немали број је оних који су омаловажавали његове књижевне вредности а да га чак нису ни читали. А чини се да је писац по неком свом унутрашњем налогу радио и једно и друго. Његова меланхолична и контемплативна природа вукла је га ка литератури, а енергија и извесно бунтовништво, нагонили су га да се баца у свакодневну друштвено-политичку бујичу и хвата у кошцац са животним и политичким изазовима у илузији да се свет може променити, те да ће једном при-

ликом након толико борбе и искуства записати, да се свет мења а човек не јер му је зло иманентно, и да за своју слабост сматра то робовање демону страсти за политиком и владањем како би могао мењати постојећу реалност.

Аврамовић уочава разлику у појединим романима у којима се користе различита историјска знања (XIX век, Први и Други светски рат, болшевизам, титоизам)... док се у политичким текстовима користе чињенице и појмови из многих сфера друштвеног живота, науке и политике. У том контексту, аутор истражује и Ћосићеве стваралачке поступке, његов доживљај света изложен у обе врсте текстова, истичући његову борбу за истину и правду, а у уметничким, потребу за доминацијом лепоте. Он се с разлогом пита: да ли је Ћосић „срећно мироно” књижевност и политику? И да ли су његови романи илустрација његове политичке активности и да ли постоји разлика између прагматичног деловања и уметничког значења његовог дела. У том смислу он полемично са тврђама неких критичара Ћосићевих романа у којима се истиче ауторска интенција да његови романи буду глас народа, али и да су израз ауторског бунта против комунистич-

ке идеологије, култа Титове личности, да изражавају четничку трагедију, покушај разрачунавања са комунистичком идеологијом југословенских и српских политичара. Аврамовићеви налази иду у смеру да је Ћосић у једним текстовима ишао за разумом, тежио просвећености а у другима је предност давао машти и интуицији. Његова стваралачка мисао тежила је истини, естетским циљевима и хуманитету, жељи за унапређивањем егзистенције, с тим што се између уметничке и животне истине никад не може ставити знак једнакости.

Аврамовић закључује да је Добрица Ћосић заштитио своје уметничко дело од утицаја дневне политике и да се у његовим некејевним текстовима више осећала рука уметника, него рука политичара у његовим уметничким творевинама, да није мирно те две стране својих активности, те да није користио књижевност за остваривање својих политичких циљева. Ћосић јасно и недвосмислено у својим некејевним текстовима пише о страдању Срба и последицама друштвено-политичког и историјског развоја, иако је истовремено то тема и његових романа реализована уметничким обликовним поступцима. Међутим, у њима до изражања долази његово уметничко биће са свим осцилацијама доживљаја света, сопства и логике самог уметничког текста који резултира том свеукупношћу иза које стоји мисаоно, емотивно, духовно биће из чијих дубина и настаје уметничко дело. У том смислу, у уметничким тексто-

вима се истиче тежња за оригиналношћу. У политичким тежња за влашћу и променама друштва, критика постојеће стварности. *Лична историја једног доба*, показује јединство Ћосићевог бића које је готово у истој мери било окупирано и уметношћу и политиком.

Аврамовић такође, пише и о значају политике за разумевање времена, потраге за књигама као облицима сазнања, али и за одсуство ауторитативних приступа уметничком делу које подлеже и политичком читању сходно становишту читалача, односу према писцу и његовом ванкњижевном ангажману, променама околности у којима се дело вреднује, што се већ десило Андрићу, Црњанском, Његошу и, свакако, Ћосићу.

Остаје на крају да се озбиљно замислимо колика је моћ политике у друштвеној сфери кад је очигледно да је извесно нашкодила писцу (није имао ни ту привилегију да отвори Сајам књига упркос томе што је био најтиражнији писац), ако већ његов неспорно велики књижевни углед, у земљи и свету, није помогао да политички углед буде другачији, о чему исцрпно и аргументовано сведочи ова драгоцену студију Зорана Аврамовића. И, зашто не, колико је политика условила баш такав профил његовог књижевног дела.

Милица Јефтимијевић Лиличић